

Bediüzzaman Said Nursî'nin Münazarat'ı Ekseninde Ermeni Meselesi

Halim Demir

[Tayland, Webster Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü,
Yüksek Lisans Öğrencisi,]

Ermeni meselesine dair tartışmalar, ülkemizin ve dünyanın gündeminde mutad olarak yer alıyor. Her ne kadar meselenin hakikatinin anlaşılması için ileriye doğru atılmış adımlar olsa da önyargıların olanca gücüyle hâkim olduğu ve kronikleştiği bir ortamda bu meselenin vuzuha kavuşturulması oldukça zor gibi görünüyor. Fakat müspet istikametteki gelişmeler bundan sonra tarihimize daha soğukkanlı ve önyargısız yaklaşabileceğimizi gösteriyor. Her şeyden önce bir bilme ve merak hâli söz konusu. Son yıllardaki gelişmelerden ve tartışmalardan hareketle tarihle ilgili bir farkındalık toplumun her kesiminde karşımıza çıkıyor. 1915'te yaşananların trajik yönü insani düzeyde kabul edilmekte, fakat itham ya da politik karaktere sahip her söylem refleks olarak reddedilmektedir. Asırlık bir zamanın beslediği önyargılar, insanlar arasında nefretin yerleşmiş olması ve geçmişte yaşananların bugünkü adaletsizlikleri meşrulaştırmak için kullanılıyor olması meselenin çözümünü çıkmaza sokmuştur. Aslında mesele tarihi boyutu itibarıyla net bir şekilde anlaşılammıştır. Fakat güncel ve uluslararası boyutu Demoklesin kılıcı gibi Türkiyenin tepesinde varlığını korumaktadır ve soykırım iddiaları uluslararası planda Türkiye'nin başını ağrıtmaktadır. 1915 te yaşanmış olayların doğru bir şekilde kavranması ve anlaşılması, günümüz sorunlarının çözümüne katkı sağlayacaktır. Söz konusu olan asırlarca barış ve huzur içinde yaşadığımız bir milletle aramızdaki sorunları yine onların millet-i sadıka olmasına sebep olmuş değerlerimizle çözmektir. Asıl mesele geçmişimizi şekillendirmiş değerlerimizle bugünün problem ve anlaşmazlıklarını çözmektir. Ermenilerle aramızda kardeşlik ve dostluğu pekiştirmek için siyasi basiretle ve sağlam öngörüyle 1915 olaylarını aydınlatmamıza ihtiyacımız var.

Fakat, Osmanlı hoşgörüsü, Ermenilerle savaş halinde bulduğumuz yıllarda bile kendisini göstermiştir. Bunu o dönemde Ermeni çetelerine ve Ruslara karşı savaşan Said Nursi'nin davranışlarında ve tutumlarında görmek mümkündür. Said Nursi, savaş cephesinde, İslam'ın savaş stratejisini uygulayarak düşman çoluk çocuğuna dokunmamış; hatta onları korumuştur. Savaş sırasında Ermeni fedailerini bazı yerlerde Müslüman çocuklarını öldürüyorlardı.

Osmanlı Yâdigârı Kadim Dostumuz

Ermenilerle birbirimizden karşılıklı çok şey öğrendik. Sahip olunan ortaklık, benzerlik, birliktelik ve fasl-ı müşterekler nedeniyledir ki, herhangi bir Ermeni ile diğer milletlere göre çok daha çabuk anlaşır ve kaynaşırız. Ermeniler, Osmanlı ortak hayatını yaptıkları nitelikli ve kaliteli işlerle zenginleştirmişlerdir. Osmanlı tarihi boyunca Ermenilerin kültür ve sanat hayatımızla birlikte toplumsal gelişimimize katkıda buldukları inkar edilemez bir gerçektir. Ermeni seçkinleri ve entellektüelleri kültür, sanat ve iktisadi hayatımızda önemli bir yere sahiptirler. Bunu sadece sahip oldukları kabiliyetlerle kazanmamışlardır. Osmanlı devleti içerisinde görmüş oldukları hoşgörü, yüksek kabul ve ayrıcalıkların tetiklediği ortamda başarmışlardır. Osmanlı farklılıkların zenginlik olarak görüldüğü bir medeniyet yapısına sahipti. Bundan en çokta Yahudiler Rumlar ve Ermeniler istifade etmişlerdir. Ecdadımız, tarihimizin altın sayfalarında da şahit olunacağı üzere, hâkim oldukları bölgelerde daima hoşgörü ve toleransı benimsemiş, cami, kilise ve havranın yan yana bulunmasında hiçbir sakınca görmemiş ve asırlar boyu hep böyle bir hoşgörü ve toleransın temsilcisi olmuşlardır. Zannımca, Ermenilerle aramızda ihtilâflar olmasaydı; biz daha yumuşak ve medenî bir siyasi kültürel ve iktisadi bir iklim inşa edebilirdik.

Bir Asır Öteden Günümüze Uzanan Mühim Tavsiyeler

1915 yılında Ermenilerin başına kötü şeyler geldiğini kabul etmeyen yok ve hepimizi utandıran hadiselerin vuku bulduğu bir hakikattir. Fakat, Osmanlı hoşgörüsü, Ermenilerle savaş halinde bulduğumuz yıllarda bile kendisini göstermiştir. Bunu o dönemde Ermeni çetelerine ve Ruslara karşı savaşan Said Nursi'nin davranışlarında ve tutumlarında görmek mümkündür. Said Nursi, savaş cephesinde, İslam'ın savaş stratejisini uygulayarak düşman çoluk çocuğuna dokunmamış; hatta onları korumuştur. Savaş sırasında Ermeni fedailerini bazı yerlerde Müslüman çocuklarını öldürüyorlardı. Buna karşı Ermenilerin çocukları da bazen öldürülüyordu. Bediüzzaman'ın bulunduğu nahiyeye binlerce Ermeni çocuğu toplanmıştı. Said Nursi askerlere, "Bunlara ilişmeyiniz!" diyerek onları koruyarak serbest kalmalarını sağladı. Onlar da, Rusların içerisindeki ailelerinin yanına döndüler. Bu hareket Ermeniler tarafından takdirle karşılanmış, Müslümanların ahlakına hayran kalmışlardı. Bu hadise üzerine, Ruslar bizi istila ettiklerinde, fedai komitelerin reisleri Müslüman çoluk çocuğunu kesmek adetini bırakıp, "Madem Molla Said bizim çoluk çocuklarımızı kesmedi, bize teslim etti; biz de bundan sonra Müslümanların çocuklarını kesmeyeceğiz" diye karar aldılar. Molla Said, bu sûretle o havalideki binlerle masumların felaketten kurtulmasını temin etmiş oldu.(Nursi, Tarihçe-i Hayat, s. 99).

Said Nursi, tarihin Osmanlı Devleti için çok hızlı aktığı Osmanlı adına ciğersüz hadiselerin yaşandığı bir döneme tanıklık etti. Hayat tecrübesi ve diyyet, kıyaset ve basireti ile yaşadığı cemiyeti derinlemesine tahlil etmiştir. Said Nursi, neticede bütün insanları kucaklamak, herkes ile diyalog içinde bulunmak, İslam'ın müsamaha ve şefkati ile müsabet hareket etmenin en isabetli yol olduğunu anlatmıştır. Yüzyılı bulan bir sürede çözemediğimiz bu sorunun çözümü için makul ve tatbiki kabil görüşler, alternatifler sunan; bakış açımızı zenginleştiren âlemşümül prensiplerimizin yeniden zihinlerde tazelenmesi sağlayan metodları, bunları hayata geçirmenin yol ve yöntemlerini göstermiştir. Doğu Anadolu'da aşiretleri irşad adına seyahatlerde bulunan ve aşiretlere başta meş-

rutiyet olmak üzere hak ve hürriyetler bağlamında birçok konuyu anlatan Said Nursi, Ermenilerle alakalı bir çok soruyu da Münazarat adlı eserinde cevaplamıştır. Aşiret mensuplarının Ermenilerin kendilerine düşmanlık ettiği yönündeki şikayetlerini dinlemiş, bu yüzden onlarla ittifak etmelerinin çok zor olacağı sözleri üzerine cevaben şunları söylemiştir: “Düşmanlığın sebebi olan istibdat öldü. İstibdâdın zevâliyle dostluk hayat bulacak. Size bunu katiyen söylüyorum ki, şu milletin saadeti ve selâmeti Ermenilerle ittifak ve dost olmaya vâbestedir. Fakat mütezellilâne dost olmak değil, belki izzet-i milliyeyi muhâfaza ederek, musâlaha elini uzatmaktır.” (Münazarat, s:67-8.) Said Nursi, istibdadın sorgulandığı ve çözüldüğü bir dönemin yaşandığını ifade ederek izzet-i milliyemizi koruyarak milli ve İslami şahsiyetimizin tekrar binâ edilmesinin önemini vurgulamış, İslam toplumunun yeniden yapılandırılabilmesi için üzerimize düşen mes’uliyeti yüz yıl önceden hatırlatmıştır. Said Nursi ekonomik alanlara da işaret ederek Ermenilerin terakki ettiğini, bölgedeki aşiretlerin ise bu bağlamda herhangi bir ilerleme kaydetmediklerini, Ermenilerden öğrenilecek çok şeyin olduğunu vurgulamıştır. Fakat biz bu basireti gösteremedik. Bugün yaşadığımız Ermeni meselesinin en kırılğan; ama bugüne kadar layıkıyla dillendiremediğimiz nirengi noktaları Said Nursinin tespitlerinde gizlidir. Ermeni diasporası ve Türk milliyetçileri, elbette birbirine zıt, birbirlerine ciddi eleştiri getiren politik duruş biçimleri sergilediler ve her iki toplumun birbiriyle dost, komşu, arkadaş kalmasını engelleyecek boyutlara taşındılar. Yapılması zaruri olan; kökü sağlam esaslara dayanan kalıcı dostluklar geliştirilmesi, her iki taraf arasında sağlıklı ve iyi niyete dayanan bir diyalogunun tesis edilmesidir. Nursi’nin ifadesiyle birbirimize musâlaha elini uzatmaktır.

Said Nursi’ye göre Müslüman toplumlarının “sulh ve muhabbet” anlayışının özünde “İslamiyet’in cevher-i nuranisi”, yani iman temelli bir anlayış vardır. Onlarla yapılacak sulhun toplumumuzun geleceği açısından büyük faydaları da olacaktır. “[Ermeniler] uyandılar, dünyaya yayıldılar, terakkiyât tohumlarını topladılar; vatanımızda ekecekler. Bizi medeniyete mecbur, terakkiye ikaz, bizdeki fikr-i milliyeti hüşyâr ediyorlar. İşte şu noktalara binâen, onlarla ittifak etmek lâzımdır.” Dönemin tüm olumsuzluklarına rağmen Ermenilerin gözü açılmıştır. Bunun bir sonucu olarak terakkinin ehemmiyetini keşfetmişlerdir. Ermeniler uyanmışlar, terakki tohumlarını vatana ekmeye başlamışlardı. Onların terakki etmesi Müslüman unsurlar arasında İslam kardeşliğini uyandıracak, onları da terakkiye sevk edecekti. Bin yıla yakın bir süre boyunca Anadolu’da Türkler ve Ermeniler ciddi hiçbir çatışma içine girmeden kardeşçe yaşadılar. Bu kardeşlik ve komşuluk ilişkileri, hiçbir zaman ırk mefhumunun gerisinde kalmadı. Bu kardeşliği çatışmaya çevirecek boyutta önemli sosyal hadiseler meydana gelmedi. Onun tabiriyle “sıla-i rahmî” olan; yani yakın akrabalık sonucu sık sık görüşen bir anlayıştan bahsediyoruz. Bediüzzaman, Ermenilerle dostluğumuzu korumanın manevi harcını “muhabbet” eksenine dayalı “terakki”de görmüştür. Fakat insanımız aksiyoner davranma, tavır, tepki ve davranışları kendi çizgisine göre ayarlama, kendine ait bir aksiyon ve faaliyet çizgisi takip etme adına metod ve yöntemler geliştirmeye karşı lakayd kalmış ve bu meseleyi ihmal etmiştir. Nursi her defasında, Ermenilerle dostça beraber yaşamanın toplumsal barış adına çok anlamlı olduğunun vurgusunu yapmış, husumette fenalığın olduğunu ve husumete vaktimizin olmadığını belirtmiştir.

Said Nursi’ye göre Müslüman toplumlarının “sulh ve muhabbet” anlayışının özünde “İslamiyet’in cevher-i nuranisi”, yani iman temelli bir anlayış vardır. Onlarla yapılacak sulhun toplumumuzun geleceği açısından büyük faydaları da olacaktır. “[Ermeniler] uyandılar, dünyaya yayıldılar, terakkiyât tohumlarını topladılar; vatanımızda ekecekler. Bizi medeniyete mecbur, terakkiye ikaz, bizdeki fikr-i milliyeti hüşyâr ediyorlar. İşte şu noktalara binâen, onlarla ittifak etmek lâzımdır.”

Said Nursi, "Hem de dostluğun sebebi vardır. Zîrâ [Ermeniler] komşudurlar. Komşuluk, dostluğun komşusudur" sözleriyle, zaten kadim dostumuz olan bu milletin dost olmanın gerekliliğine ve komşu olmanın zorunlu kıldığına nazarlarımızı tevcih ediyor.

Komşuluk, Dostluğun komşusudur

Said Nursi, "Hem de dostluğun sebebi vardır. Zîrâ [Ermeniler] komşudurlar. Komşuluk, dostluğun komşusudur" sözleriyle, zaten kadim dostumuz olan bu milletin dost olmanın gerekliliğine ve komşu olmanın dost olmayı zorunlu kıldığına nazarlarımızı tevcih ediyor. Komşuluk, akrabalık, tanımadığımız insanlardan bile esirgememek gereken nezaket, yardımlaşma, kadirşinaslık gibi güzel hasletlerin dillendirildiği ve makbul addedildiği bir kültür çevresine mensubuz. Medeniyetimiz bu değerler üzerine bina edilmiştir. Atalarımızdan tevarüs ettiğimiz adalet düşüncesi, istikamet anlayışı, şefkat telakkimiz ve bizi tarih boyu var eden değerlerimiz vardır. Yeni bir dostluk rüzgârı estirmek üzere harekete geçmeliyiz; karşılık beklemeden, sırf dostluk kültürünü ihya amacıyla bize tarihimizin yâdigârı olan Ermenilerle tekrar dostluk köprüleri inşa etmeliyiz. Zira birlikte yaşanan zaman içerisinde reflekslerimiz, tepkilerimiz, değerlerimiz, kültürümüz bizi birbirimize çok yakınlaştırmıştır. Aslında Ermeni toplumu hiçbir zaman ekseriyeti ile ayrılıkçı akımlarını desteklememiş ve tarafdar olmamıştır, büyük çoğunluğu sağduyusunu ve sadakatini korumuştur. Said Nursi her iki toplumun diyalog ve dostluğunun ehemmiyetini ifade sadedinde şunları ekliyor: Düşmanlığın sebebi olan istibdat öldü. İstibdâdın zevâliyle dostluk hayat bulacak. Size bunu katiyen söylüyorum ki, şu milletin saadeti ve selâmeti Ermenilerle ittifak ve dost olmaya vâbededir. İstibdâdın öldüğü medeni bir dünyada yaşıyoruz. Ermenilerle ittifak aynı zamanda dini bir vecibenin gereğidir. Dinimiz zimmîlerin haklarına büyük ehemmiyet vermiştir. İslâm yönetimi, bir topluluğu zimmî (gayr-ı müslim azınlık) kabul ettiğinde artık bu akit Müslüman taraf için sonsuza dek bağlayıcıdır. Zimmîlerin mal ve canlarını kendi mal ve canları gibi korumaları farz olur. Said Nursi dini bir sorumluluk olması yönüyle onlara sahip çıkmamız gerektiğini fakat bunu hakkıyla yerine getiremediğimizi vurguluyor. İslam dini kendisine tabi olan insanlardan uymalarını beklediği bir kurallar manzumesidir ve bu manzume içinde din, dil, ırk, cins bütün farklılıklara rağmen insanların insan olarak kabulü esastır. Kainatı bir mehd-i uhuvvet yani kardeşlik beşiği olarak gören bir anlayışın, bir inancın, bir kültürün çocuklarıyız biz. Kendisine sorulan "Ermeniler zimmîdirler. Ehl-i zimmet, zimmettarlarıyla nasıl müsâvi olur?" sorusuna cevaben: "Kendimizi dev aynasında görmemeliyiz. Kabahat bizde. Tamamen zimmetimize alamadık, bihakkına dâlet-i şeriatı gösteremedik. Şeriat dairesinde, hukuklarını istibdâdın sünnet-i seyiyesiyle muhâfaza edemedik; sonra da istedik, kuvvetimiz kalmadı. Ben şimdi Ermenilere bir nevî zimmî-i muâhid nazarıyla bakıyorum." demiştir. Said Nursi zamanın değişen şartlarını ve dolayısıyla yapılması gerekenleri mükemmel bir şekilde tesbit etmiş ve ona göre reçeteler sunmuştur. Ermenilerle husûmetin bir faydasının olmadığına inanmış ve yaşadığı dönemde insanları buna ikna etmeye çalışmıştır. Bizimle arkadaşlık eden bizimle gelmiş büyük bir unsurun zevâlinin kabuledilemez olduğunu belirtmiş himmetimizi hasretmemiz gereken başka meseleler olduğunu hatırlatmıştır. Galebe etmek isteniyorsa bunların kılıçla ve silahla artık mümkün olmadığını belirtmiştir. Zamanın aklın ve ilmin hakim bir zaman olduğunu; terakki ve adalet anlayışımızda dinimizin emrettiği ölçüler çerçevesinde hayatımızı tanzim etmemiz gerektiğine inanmış, husumete hiç bir zaman prim vermemistir ve dostluktan dem vurmamıştır. Said Nursi meseleleri hiçbir zaman dar bir çerçevede ele almamıştır. O meselelere mahruti bir nazarla bakmış herhangi bir konuya değinirken genele atıfta bulunmuş nazarları bütüne tevcih etmiştir. Aşiretlerin Ermenilerle alakalı sorularını cevaplarırken aslında

bütün sorunlarımızın kaynağını oluşturan sebeplere de değinmiştir.” Hem de bizim düşmanımız ve bizi mahveden, cehâlet ağa, oğlu zaruret efendi ve hafidi husûmet beydir. Ermeniler bize düşmanlık etmişlerse, şu üç müfsidin kumandası altında yapmışlar.” Aslında derinlemesine ve çok geniş bir çerçevede ele alınması gereken husumet, cehalet ve fakirlik gibi üç hastalığımızın Ermenilerin bize düşmanlık beslemesinin temelini oluşturduğunu vurgulamıştır. Batı, Rönesans ve Reformla başlayan süreçte, büyük bir gelişmenin temellerini atmıştır. Çağın gereklerine uygun gelişmeyi sağlayamayan Müslüman toplumlar, siyasi, ekonomik, kültürel ve ahlaki bunalımların içerisine girmiştir. Said Nursi, yoksulluğa, cehalete, atalet, istibdat ve esarete karşı verilecek bir iman esaslı uygarlık çabası ile bunların son bulacağını belirtir. Aslında Müslümanların içerisinde bulunduğu cehalet, sefalet ve geri kalmışlığın sebepleri olarak İslami değerleri görmez. Tam aksine, İslami değerlerin yanlış anlaşılması ve yorumlanmasını sebep olarak gösterir. Üstada göre bizi harekete geçirecek, İslam’ın doğru anlaşılması ve İslami değerlerin özümsemesinden doğacak imanla sosyal alanda ve ferdi planda boşluklarımızı doldurabiliriz. Said Nursi, burada köklü bir eleştiri yapmakta; bunu yaparken de doğrudan temel sebeplere yönelmektedir.

Sonuç

Ermeniler ve Türkler sâkin ve ivazsız ortamlarda birbiriyle konuşma fırsatı bulduklarında aslında aynı teknenin hamuru olduklarını, aralarında dostluk ve uzlaşma kültürünün esas olduğunu farkedeceklerdir. Dinimizde asıl düstur, bize karşı düşmanlık ve harp hali olmadıkça, herkese dostluk ve insanlık elini uzatmak, iyilikte bulunmak, düşmanlık ve harp halinde bile adaletten ayrılmamaktır. Bu algı dolayısıyladır ki, meselenin gerçek nirengi noktasını bizlere göstermiş olan Nursî, sulh ve iyi münasebetleri en doğru ve kesin bir çözüm olarak sunmaktadır. Hâsılı, Said Nursi’ye göre uzlaşımın ehemmiyeti müsellemdir. Bu ancak karşılıklı iletişimle mümkün olabilir ve polemiklerden ve politik hedeflerden uzak, sadece daha yaşanabilir bir ortam için atılan bu adımlar gelecek nesillere huzur verici bir iklim sunacaktır. Bugün gelinen nokta itibariyle Ermeni meselesi etrafında kökleşmiş ve kronikleşmiş refleksleri ve tabuları yıkmak her iki toplumun geleceği adına kaçınılmaz bir hüviyet kazanmıştır. Düşmanlıklara ve kavgalara son vermek meseleyi tarihi politik kültürel ve insani yönleriyle ele alıp bir an önce vuzuha kavuşturmak gerekiyor. Dünyaya adalet ve nizamı gerçek manalarıyla öğreteceğine inandığımız milletimizin alınanda kara bir leke olarak duran bu meseleyi çözmesi gerekiyor. Milletimizin bir dönem devletler muvazenesinde eda ettiği tarihî misyonu, yeniden ifa etmesi, hatta dünya üzerinde önemli bir muvazene unsuru hâline gelmesi ve tarihten tevârüs ettiği değerlerini insanlığın istifadesine sunması biraz da bu meselenin çözülmesine bağlıdır. Münazarat’ın telifinden bu yana yüz yıl geçmiş olmasına rağmen onun tavsiyelerine duyulan ihtiyaç gerçeği değişmemiştir.

Özet

Ermeni meselesine dair tartışmalar, ülkemizin ve dünyanın gündeminde yer almaya devam etmektedir. Son yıllardaki gelişmelerden ve tartışmalardan

Hem de bizim düşmanımız ve bizi mahveden, cehâlet ağa, oğlu zaruret efendi ve hafidi husûmet beydir. Ermeniler bize düşmanlık etmişlerse, şu üç müfsidin kumandası altında yapmışlar.” Aslında derinlemesine ve çok geniş bir çerçevede ele alınması gereken husumet, cehalet ve fakirlik gibi üç hastalığımızın Ermenilerin bize düşmanlık beslemesinin temelini oluşturduğunu vurgulamıştır.

hareketle tarihle ilgili bir farkındalık toplumun her kesiminde karşımıza çıkıyor. 1915'te yaşananların trajik yönü insani düzeyde kabul edilmekte, fakat itham ya da politik karaktere sahip her söylem refleks olarak reddedilmektedir. Asırlık bir zamanın beslediği önyargılar, insanlar arasında nefretin yerleşmiş olması ve geçmişte yaşananların bugünkü adaletsizlikleri meşrulaştırmak için kullanılıyor olması meselenin çözümünü çıkmaza sokmuştur. Bu çalışmada Ermeni Meselesi Münazarat ekseninde ele alınmakta ve günümüze taşınan bu mesele için Münazarat eksenli çözüm önerileri sunulmaktadır.

Anahtar Kelimeler

Ermeni Meselesi, ittifak, dostluk, muhabbet, terakki

Abstract

Discussions on the Armenian issue continue to occupy the agenda of our country and the world. We observe, at every level of the society, awareness in history as a result of the developments and discussions in recent years. The tragic aspect of the events that took place in 1915 is accepted at humanitarian level, but the discourse of the political and incriminating nature is reflexively rejected. The prejudices accumulated for a century, the hatred's being rooted among people, and the use of the past experiences to legalize today's injustice has caused the problem to become a deadlock. In this article the Armenian issue is dealt with and solutions are suggested for this problem which has been carried to our time within the framework of Münazarat.

Key Words

Armenian issue, alliance, friendship, love, progress